

Layihənin istiqaməti: Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

№ 43 (1891) 5 mart 2019-cu il

Basqal-tarixinin özü qədər qədim

(əvvəli ötən saylarımızda)

Prof. Rəna İbrahimbəyova, Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının üzvü Cəlil Tariverdiyev, müəllim Zəhra Müller Tariverdi (BMT Vyana) yazırlar ki, Azərbaycanda baramaçılıq peşəsinin iki min ildən artıq yaşı olduğu tarixi faktlarla təsdiqlənir. Araşdırmalar sübut edir ki, lap qədim zamanlardan Azərbaycanda yüksək keyfiyyətli barama istehsal edilmiş və ondan zərif ipək saplar ayrılmışdır. Onlardan toxunan gözəl parçalardan istehsal olunan nəfis məmulatlar dünyanı heyran qoymuşdur.

Bu barədə antik məxəzlərdə kifayət qədər məlumatlara rast gəlmək mümkündür. X yüzildə Azərbaycana səyahət etmiş Əl-İstəxri, Əl-Müqəddəsi, XIII əsrin görkəmli səyyahı Marko Polo, XVII əsrdə Övliya Çələbi və başqaları öz əsərlərində və yol qeydlərində Azərbaycanda ipək və ipəkdən hazırlanan məhsullar haqqında məlumat vermişlər. Qeyd olunmuşdur ki, Şirvan bölgəsi tarixən baramaçılığın mərkəzi olmuş, burada tayı-bərabəri olmayan minlərlə

lə dəvə yüklü ipək istehsal olunaraq dünya bazarına çıxarılmışdır.

N.N.Şavrov yazır ki, Şirvan zəngin ipəyi ilə məşhurdur və köhnə Şamaxıdan ipək məmulatları böyük miqdarda Dərbəndə gətirilirdi. Şuşada 5 baramaçılıq emalatxanası olduğu halda, Şamaxı qəzasında 107 təsərrüfat var idi; onlardan da 46-sı Şamaxıda, 11-i Basqalda, 4-ü isə Mücidə yerləşirdi. Digər kəndlərdə isə 45 təsərrüfat mövcud idi.

XVII yüzilin 30-cu illərində Şamaxıya Şah İ Səfəvinin yanına gəlmiş Qolştin səfirliyinin nümayəndəsi Adam Olearinin də Şirvanda ipəkçiliyin inkişafı ilə əlaqədar olaraq qeydləri maraqlıdır. O yazır ki, Şəhər sakinləri (Şamaxı nəzərdə tutulur, O.A.) başlıca olaraq ipəyin ayrılması, toxuma və ipək saplarla, kağızla tikməklə məşğul olurlar. XVI - XVII yüzilin ikinci yarısından başlayaraq Şirvanda istehsal olunan ipək Venetsiyaya, Marselə, Amsterdama, İstanbula, Hələbə ixrac edilirdi.

Araşdırmalar onu da göstərir ki, XVII əsrdə Azərbaycanın Gilan bölgəsində istehsal edilən xam ipəyin ən böyük alıcıları

İngiltərə və Hollandiya kimi yüksək inkişaf etmiş ölkələr idi.

Sonrakı yüzilliklərdə I Pyotrun, Milyutin və başqa şəxslərin yaratdıqları ipək manufakturaları məhix Şirvanın xammalı hesabına işləyirdi. Hətta ipəkçilik üzrə mütəxəssis Milyutin 1836-cı ildə Nuxada ipəkçilik məktəbi də təsis etmişdir.

Kəlağaylara vurulan naxışlar təsadüfi xarakter daşımır. Onlara vurulan hər bir naxış elementinin, adı detal ünsürü, müxtəlif rəng çaları bütövlükdə bir süjetli kompozisiyanı özündə əks etdirir. Bu naxışlar xalqımızın sənətkarlıq, toxuculuq mədəniyyəti, yüksək zövq duyumu, bu naxış kompozisiyalarının çoxəsrlik tarixə malik olduğunu göstərir. Kəlağayının vasitəsi ilə, ona vurulan bənzərsiz naxışlar yolu ilə bu geyimin hansı xalqın mədəniyyətinə məxsusluğunu, nə zaman istehsal edildiyini təyin etmək mümkündür. Prof. Rəna İbrahimbəyova, Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının üzvü Cəlil Tariverdiyev haqlı olaraq kəlağayların simvolik mənə daşdığını qeyd edirlər. Onların fikrincə bu sadəcə baş geyimi deyil, çox böyük estetik-etik mənə tutumuna malik mədəni ünsürdür. Kəlağayların rəngi və naxışları ünsiyyət zamanı müəyyən əhval-ruhiyyənin yaranmasına səbəb olur. Kəlağayı örtmüş Azərbaycan xanımının obrazı Azərbaycan folklorunda, Azərbaycan ədəbiyyatında, yaxud təsviri sənət nümunələrində ənənəvi bir hal almışdır.

Təqdirəlayiq haldır ki, kəlağaylara, müxtəlif çeşidli parçalara vurulan naxışlar rəngi solmayan ən yüksək keyfiyyətli boyalar yerli bitkilərdən alınır. Ərazinin zəngin boyaq bitkiləri ilə zəngin olması və toxuculuğun böyük coşqu ilə inkişafı Basqalda boyaqçılıq sənətinin də yayılması üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Təsadüfi deyil ki, bu gün boyaqçılıq sənəti də müstəqil bir sahə kimi inkişaf etmişdir.

Bu da bir faktdır ki, Azərbaycanın ipək məmulatları o cümlədən də ustalıqla isteh-

Ədalət.s.7.

sal olunmuş kəlağayları fərdi yaradıcılıq məhsulu kimi ötən yüzilliklərdə keçirilən beynəlxalq sərgilərdə yüksək qiymətləndirilmiş və müxtəlif mükafatlara layiq görülmüşdür.

Dediyimiz kimi Basqalda iki məscid fəaliyyətdə idi- Hacı Bədəl və Əl-Fəqir Şeyx Səfəyi ibn Şeyx Məhəmməd məscidi. Hər iki məscid qədim tarixi abidə kimi insanların ibadət gahı yeri, inam qibləgahı olmuşdur. Hacı Bədəl məscidi indi də fəaliyyət göstərir. Məsciddə qadınların və kişilərin ibadət etmələri üçün otaqlar ayrıdır. Hətta ibadət otaqları ehtiva edir ki, ibadətə gələn qadınları kişilər görə bilmir. Qadınların ibadət yeri arxitektura ansamblı olmaqla bərabər ikinci mərtəbədədir.

O cümlədən də Şirvanın böyük toxuculuq və sənətkarlıq mərkəzi hesab olunan Basqalda istehsal olunan parçalar xarici bazarlarda yüksək qiymətləndirilmişdir. 1862-ci ildə Azərbaycan ilk dəfə olaraq Londonda keçirilən ümumdünya sərgisində iştirak etmiş, həmin sərgidə basqallı toxucu Nəsir Abduləziz oğlunun toxuduğu kəlağayları və qanovuz parça gümüş medal və diplomla mükafatlandırılmışdır.

Basqalda yaşayış evlərinin də tikilişi və quruluşu maraqlıdır. Burada evlər bi qayda olaraq üzü cənuba inşa edilmişdir. Kənardan baxanda adama ehtiva edir ki, Basqalda evlər "boğazına qədər" torpağın içərisində yerləşir. Əslində isə belə deyil. Memarlıq üslubunda tikilən bu ikimərtəbəli evlərin oranın iqliminə, relyefinə uyğun olaraq birinci mərtəbəsinin bir hissəsi torpağın altında, ikinci mərtəbəsi isə torpağın üstündə inşa edilmişdir.

Basqal evlərinin üstün cəhətlərindən biri budur ki, 17-ci yüzildən, yəni şəhərin bünnyadı qoyulandan üzü bəri burada hər bir evdə hamam olmuşdur. Fərdi evlərdən başqa Basqalda şəhər hamamı da insanların ixtiyarında idi. Bu tağlı şəhər hamamı XVII yüzilin yaşığıdır. İstər xüsusi, istərsə

də şəhər hamamı odunla qızdırılır və istilik sistemi ilə fəaliyyət göstərilirdi. İstifadəsindən asılı olmayaraq bütün hamamlar iki salondan-paltarların soyunulub geyinilməsi və çimmək üçün otaqdan ibarət idi.

XIX əsrin birinci yarısında rus müstəmləkəçiliyi şəraitində Şimali Azərbaycanın mədəni həyatının bir çox sahələrində müəyyən irəliləyişlər olmuş, XIX yüzilin II yarısında mədəniyyətimizin inkişaf meyhləri güclənmiş və bu sahədə bir sıra mühüm yeniliklər baş vermişdir. Təbii ki, bu yeniliklər Basqal kimi şəhərin ictimai həyatından da yan keçməmişdir. Belə ki, burada yeni tipli məktəb və maarif müəssisələri açılmış, Avropa tipli ali təhsil almış ilk azərbaycanlı ziyalı kadrları yetişməyə başlamışdır.

Qeyd edək ki, Azərbaycanın Şimal torpaqları Rusiya tərəfindən işğal edildikdən sonra çar Rusiyasının bu əraziyə və onun insanlarına qarşı siyasəti ikili xarakter daşımağa yönəlmişdi. Çar hökumətinin mədəniyyət və maarif sahəsində siyasətinin əsas məqsədi bölgədə öz imperiya ma-

raqlarına uyğun gələn təhsil sistemini formalaşdırmaqdan, əhalini ruslaşdırmaqdan və imperiyaya sədaqətli təbəələr yetişdirməkdən ibarət idi.

Tarix kitablarında yazılır ki, çar məmuru Bibirşteyn qəti olaraq bildirdirdi ki, bölgədə rus siyasətini ehtiva etməyə keçirməli ki, buradakı yerli əhali nəinki rus dilində danışsın, hətta rus dilində düşünsün.

(Azərbaycan tarixi, ən qədim zamanlardan -XXI əsrin ilk onilliklərində, "Bakı Universiteti" nəşriyyatı, 2017, səh. 212).

(ardı gələn sayımızda)

*Faiq Şükürbəyli,
tədqiqatçı-etnoqraf*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ YANINDA KÜTLƏVİ
İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN İNKİŞAFINA
DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDUNUN
MALİYYƏ YARDIMI İLƏ

